

בן בית

באירועים שהתרחשו לאחרונה בגולן הבין ד"ר שמעון אביבי גם את הצד של הדרוזים. יותר מ־20 שנה הוא חוקר את העדה הדרוזית בישראל ופועל לשיפור יחס הממשלה אליה. הדרוזים מצדם פתחו לו צוהר לעולמם | כתב וצילם: יותם יעקבסון

ערכים מקודשים

עבודתו הראשונה במסגרת התוכנית עסקה בסכסוך בין הדרוזים למדינה על הקרקעות בבית ג'ן. בהמשך התעמק בתולדות היישוב הדרוזי בג'בל א־דרוז (הר הדרוזים) שבסוריה, בסוגיית הסמכות בעדה הדרוזית, ועוד. לצד קריאה עיונית החל אביבי לסייר בכפרים הדרוזיים ולהכיר אנשים. אהבתו לנושא שזורה בקשרים אמיצים שקשר עם אישים בעדה. "אחד האנשים שהשפיעו עלי ביותר, שעמו נפגשתי בראשית עיסוקי בעדה הדרוזית, הוא פרופ' פאדל מנסור מעספיא. הוא מגלם באישיותו שני צדדים מנוגדים לכאורה: הוא איש דת בכיר, חבר במועצה הדתית הדרוזית העליונה, אבל הוא גם מדען העוסק בפיתוח דרכים להדברת מזיקים בחקלאות. פאדל בוחן את מצוות הדת הדרוזית, רואה אותן בהקשרי חיים רחבים ופועל לחיזוק המודעות העדתית בקרב צעירים מהעדה", מסביר אביבי. את סוגיית הזהות העדתית יש לחדד: הקהילה הדרוזית נחלקת לעוקאל, שהם חכמי הדת, ולג'והאל, "הנבערים", החילונים שלא נחשפו לסודות הדת. על הללו, שהם רוב העדה, הגישה לספרי הדת אסורה. בשל האיסור על חשיפת רזי הדת, לבני הנוער קשה לעתים לחוש את שייכותם לעדה, והם תוהים מה עושה אותם לדרוזים. חכמי הדת מנסים לבסס את השייכות העדתית על כמה ערכים מקודשים: אמירת אמת, שמירה על

כשד"ר שמעון אביבי שומע בתקשורת על התפרעויות דרוזים באחד הכפרים בגליל או בגולן, כפי שקרה לאחרונה, הוא מבין גם את הצד שלהם. במשך יותר מ־20 שנה חוקר אביבי היבטים שונים של העדה הדרוזית בישראל, עושה לקירוב לבבות בין יהודים לדרוזים ופועל לשיפור יחס הממשלה אל בני העדה. כשאני מעלה את ההפגנות הקשות במג'דל שמש, הוא ממהר להזכיר את שיתוף הפעולה המצוין שהתקיים בין הדרוזים בגולן למדינת ישראל עד 1979. "עד הסכם השלום עם מצרים הדרוזים בגולן ראו את עצמם חלק ממדינת ישראל. בעקבות החזרת סיני הם הבינו שעתיים במדינה לא מובטח, ושכדי לא להיחשב בוגדים הם מוכרחים להלך על חבל דק ולהפגין את נאמנותם גם כלפי סוריה. זו הסיבה שרובם סירבו לקבל תעודות זהות ישראליות, ומי שניאות להוציא תעודת זהות כזאת מוחרם עד היום", הוא מסביר, ומדגיש שזו לא הצדקה לאליומות שנוקטים מדי פעם כמה מצעירי הכפרים ברמה. את עיסוקו בדרוזים הוא החל במקרה, כשלמד בתוכנית משולבת במכללה לביטחון לאומי ובאוניברסיטת חיפה. הוא בחר בדרוזים כנושא שיתאים לשתי המסגרות, ולא העלה על דעתו שייכנס עד כדי כך בעובי הקורה. "עד אז ידעתי על הדרוזים את המעט שכל אזרח ישראלי יודע", הוא אומר.

↑ שמעון אביבי. מחמן להעביר השתלמויות למורים דרוזים א בית ג'ן. מאז קום המדינה לא הוקם אף יישוב דרוזי חדש

האחים לאמונה, איסור עבודת אלילים, הימנעות ממעשי רשע (בראש ובראשונה רצח וניאוף), אמונה באל אחד, קבלה ברצון של מעשי האל וגזרותיו, אמונה בגלגול נשמות, אמונה שמועד המוות נגזר מראש, שוויון מלא בין גברים לנשים, איסור קבלת זרים לעדה ואיסור נישואים מחוץ לעדה.

את אחת העבודות שלו הקדיש אביבי לכתיבת הצעה למדיניות ישראל כלפי המגזר הדרוזי. עבודה זו נבחרה להיות מוצגת בפני הנשיא וראש הממשלה. "בעקבות הבחירה חשבתני שתהיה לעבודה השפעה כלשהי, אבל טעיני. לאחר חצי שנה זומנתי ללשכתו של השר דוד מגן, שהיה אז הממונה על המיעוטים. הגעתי נרגש לפגישה. לצדו ישב היועץ לענייני ערבים. סוף־סוף מישוהו קרא את הכתוב ומצא בו עניין, חשבתני אבל הדבר היחיד שנשאלתי היה אם לדעתי יש לדרוזים שאיפות לעצמאות לאומית", הוא מספר בתסכול. **ומה דעתך, האם אכן יש להם שאיפות כאלה?**

"לדרוזים אין מנהיגות אחידה בכל המזרח התיכון. בכל אחת מהמדינות שחיים בהן דרוזים יש הנהגה עדתית מקומית", מסביר אביבי. לדבריו, הדרוזים מודעים היטב להיעדר כוחם ולעוינות של העולם המוסלמי כלפיהם, ולכן גם אינם חושבים על עצמאות. גם תקופות זוהר יחסיות לא נתפסות בעיני אביבי כעצמאות של ממש. פחד אדין אל־מעני השני, שפעל בראשית המאה ה־17, כבש שטחים והרחיב את גבולות שלטונו גם אל ארץ ישראל, אבל בסופו של דבר הוא היה וסאל עות'מאני. בתחומי שלטונו הוא פעל לא מעט לטיפול התשתיות ודאג רבות לזכויות בני המיעוטים, בין השאר הקים נמלים, הגן על הנוצרים וסייע להם בהקמת כנסיות גם בשטחי ההתיישבות הדרוזית בלבנון, אבל נותר כפוף לסולטאן. לדעת אביבי, מלחמתו של סולטאן באשא אל־אטרש, שהנהיג את המרד הדרוזי נגד הצרפתים בג'בל א־דרוז ובסביבותיו בשנים 1925–1927, היתה מאבק על כבוד ולא על עצמאות. "קפטן גבריאל קרבייה, הנציב הצרפתי של ג'בל א־דרוז, אמנם דאג לפיתוח תשתיות באזור, אבל היה מגלומן ורודף שררה. הוא דרש מנכבדי העדה הדרוזית להשתחוות לפניו. כשסירבו, העניש אותם בעבודות כפייה מבזות. אחת הסיבות למרד של אל־אטרש היתה הפגיעה בראשי העדה. אל־אטרש עצמו חבר למנהיגים מוסלמים לאומנים שחפצו בהקמת מדינה מוסלמית במרחב סוריה". גם הצעתו של יגאל אלון לנצל את ההצלחה ברמת הגולן במלחמת ששת הימים, לחבור לג'בל א־דרוז ולסייע בהקמת מדינה דרוזית שתעמיד חייך בין ישראל, ירדן וסוריה – לא היתה לדברי אביבי מבוססת על שאיפות היסטוריות של הדרוזים עצמם.

צופן שאי אפשר לפצח

ראשיתה של העדה הדרוזית במאה ה־11 במצרים. בעקבות רדיפות נאלצו בני העדה לברוח צפונה והגיעו אל דרום הרי הלבנון, ג'בל א־קסמאק ליד חלב וצפון ארץ ישראל. מלחמה בין שני פלגים בעדה בקרב עין דארא שבהרי השוף בלבנון ב־1711 הביאה להגירתם הגדולה של בני הפלג המובס אל האזור ההררי בדרום סוריה, הנקרא היום על שם, הר הדרוזים. מעניין לציין כי אף שהשם "דרוזים" דבק בבני העדה, אין הוא מקובל עליהם כלל, והם משתמשים בו רק בשיחות עם אנשים שאינם משתייכים לעדה. מקורו של הכינוי "דרוז" בשמו של א־דרזי, שהיה מהמתמודדים על השליטה בעדה עם היווסדה. עיקר מאבקו של א־דרזי היה נגד חמזה בן עלי. כדי לזכות בפופולריות התיר א־דרזי מעשים בלתי מוסריים כמו גילוי עריות ורמאות במידות ובמשקולות בשווקים. כשניסה לרצוח את יריבו, חמזה בן עלי, לכד אותו הח'ליף הפאטמי אל־חאכס באמר אללה ("השולט בצו האל"), שליט מצרים, והרגו. לאחר שהדרוזים פרשו מהאסלאם ונחשבו לכופרים, החלו המוסלמים לכנות אותם "דרוזים" – שם גנאי על שמו של א־דרזי בעל האישיות המגונה. הדרוזים מכנים את עצמם "בני מערוף", עדת בני החסד (בעלי הידיעה האמיתית של האלוהות), או "מוֹחִידוֹן", המאמינים באל אחד.

↑ נבי שועיב. חכמי הדת מנסים לבסס את השייכות העדתית של מי שאסור לו להיחשף לרזי הדת על ערכים מקודשים, ובהם אמונה באל אחד, אמירת אמת ושוויון מלא בין גברים ונשים

↑ בית ג'ן. אחת הבעיות של הדרוזים בישראל היא שאין להם כוח אלקטורלי

תעודת זהות

שנת לידה: 1942
ארץ לידה: ישראל
משפחה: נשוי לחוה,
אב לשלושה וסב לתשעה
עיסוק: חוקר העדה
הדרוזית, מרצה, מורה דרך
ספרים: הדרוזים בישראל
ומקומותיהם הקדושים,
אריאל 142, 2000; טס
נחושת - המדיניות
הישראלית כלפי העדה
הדרוזית 1948-1967, יד
יצחק בן-צבי, 2007. הספר
זכה בפרס ראש הממשלה
לשנת תשס"ח.
מוטו: קבע לך מטרה ואל
תרפה עד שתשיגה.

הדרוזים מוזכרים בתנ"ך?

"תלוי איך קוראים את הכתוב. הדרוזים מאמינים שהדת שלהם קיימת מימים ימימה. לדבריהם העולם נברא בהרף עין בעזרת חמישה יסודות: שכל, נפש, מילה, רצון ומימוש פוטנציאל. אז גם נוצרה האמונה באל אחד. אך מכיוון שטרם התהוו התנאים המתאימים להפצת הדת הדרוזית, היא נשארה סודית ונישאה בסתר על ידי נביאים דרוזים שכיהונו בכל דור ודור לצדה של דמות מוכרת, שנשארה את האמונה באל אחד. אחד מאותם נביאים היה יתרו (נבי שועיב), שהיה זה שהציע למשה להקים מערכת שיפוט היררכית".

כך, על פי הדרוזים, גם יוחנן המטביל, אל-פארסי שהיה מנאמני מוחמד ועוד רבים אחרים הם צופני סוד. מבחינתם הדתות המונותאיסטיות הקודמות לדתם נכונות, אבל האמת שלהן יחסית ולא מוחלטת. על פי האמונה הדרוזית רק ב-1017 נוצרו התנאים המתאימים להפצת הדת. הדרוזים מאמינים שכדי להבין את המשמעות המופשטת של מושג האלוהות נזקקים בני האדם לדמות מוחשית - והדמות הזאת היתה אותו אל-חאכם באמר אללה, השליט הפאטמי, ששלט במצרים בשנים 996-1021.

מה לדעתך הבעיה הגדולה של הדרוזים בישראל?

"ממשלות ישראל יצרו מנגנונים שונים בניסיון לקדם את שוויון הדרוזים במדינה, אבל אין אף פוליטיקאי שנרתם לפעול למענם. הסיבה לכך פשוטה: מבחינה אלקטורלית אין להם חשיבות. הדרוזים מונים כ-125 אלף תושבים, מתוכם 25 אלף בגולן, חסרי זכות בחירה. כ-45 אחוז מהיתר נמצאים עדיין מתחת לגיל המאפשר להצביע. אמנם היום בצה"ל יש לדרוזים שוויון מלא ליהודים, אבל מעבר לזה אין עוד תחום שקיים בו שוויון אמיתי", אומר אביבי. אם נשווה בין יישובים יהודיים ויישובים דרוזיים הדומים במספר תושביהם ובסיווג הסוציו-אקונומי שלהם, נגלה שמענקי האיוון שמקבלים יישובי הדרוזים קטנים לאין שיעור מאלה של יישובי היהודים. יש אצל הדרוזים מחסור גדול מאוד בקרקע לבנייה. תוכניות המתאר הקיימות תוכננו לפני 20-30 שנה, והן אינן תואמות את גודל האוכלוסייה היום. "לכן לדרוזים אין ברירה אלא לחרוג מתחומי תוכניות המתאר המאושרות, וזה הופך אותם לפורעי חוק. אותם בתים אינם מחוברים מטעם הרשויות לתשתיות חשמל ומים, והחיבורים נעשים בצורה פרטיזנית", הוא אומר ומזכיר שלמרות שהתקבלה החלטת ממשלה בנושא, מאז קום המדינה לא הוקם אף יישוב דרוזי חדש אחד.

יונתן יעקבסון - חבר מערכת "מסע אחר", מורה דרך בארץ ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה. מלמד ומרצה במוסדות שונים, כותב ומצלם www.yotamjacobson.co.il

עד שנת 1043 פעלה העדה לרכישת לבבות מאמינים. מאז הוחלט על "נעילת השערים" והופסקה הפצת הדת. באותה אדיקות הם מקפידים על שמירת סודות האמונה שלהם, שאין איש בקיא בהם למעט חכמי הדת של העדה. הספרים הסודיים של העדה הם אוסף של 111 אגרות המקובצות בשישה כרכים המכונים "אגרות החוכמה". בעקבות פעולות איבה בין מוסלמים לדרוזים בלבנון בסוף המאה ה-18 הצליח המזרחן הצרפתי סילבסטר דה סאסי להניח את ידו על כתבי קודש דרוזיים שנבזזו מאחד מבתי התפילה, ותרגם את הספרים לצרפתית. הדרוזים אומרים שחרף הגזל והתרגום סודות הדת לא נחשפו. טענתם היא שהאגרות כתובות בצופן מורכב ועשיר בקודים ובדימויים, צופן שאי אפשר לפצחו, ודאי לא באמצעות התרגום המילולי של דה סאסי.

אך טבעי הוא שבני דת סודית יראו בכל מי שעוסק בענייניהם מסיג גבול התחב את אפו לעניינים לא לו, ועל כן מפתיע לגלות את האופן שבו אביבי נתפס בעיני העדה. כשכתב את ספרו הראשון, "הדרוזים בישראל ומקומותיהם הקדושים", חשש מפני חרם של המנהיגות הדתית הדרוזית (כמו שקרה לפרסומים קודמים ולכותביהם). לפני תחילת העבודה על הספר פנה אל יושב ראש המועצה הדתית הדרוזית העליונה בישראל, השיח' מופק טריף, נכדו של שיח' אמין טריף, וביקש ממנו אישור לכתוב את הספר. "ההתלהבות היתה גדולה. השיח' מיהר למנות באוזני 24 מקומות קדושים שעלי להכיר וקישר אותי לשיח'ים שיסייעו לי. סיכמתי איתו שעם סיום הכתיבה אעביר לו את הספר לבדיקה", מספר אביבי ומבהיר את מורכבות העניין ואת רגישותו. בסוף הכתיבה מינה השיח' ועדה של שלושה אנשי דת דרוזים אקדמאים שיקראו את החומר, ואלה ביקשו השמטה של חלק מהכתוב. בקשתם מולאה, ואביבי קיבל מהשיח' מכתב הוקרה. המכתב מופיע בפתח הספר.

נביאים נסתרים

מדי פעם מוזמן אביבי להעביר השתלמויות למורים דרוזים. "הופתעתי לגלות שהם יודעים פחות ממני על עדתם", אומר אביבי, "אבל בענייני דת הרגשתי שאני מנוע מלדבר. כששאלתי את חברי פאדל מנסור אם מותר לי להרצות בנושאים דתיים, הוא ענה, 'אתה לא דרוזי והכללים של הדרוזים לא חלים עליך. דבר על מה שתרצה'". פעם הרצה אביבי בפני אימאמים דרוזים. "בחרתי לדבר איתם על אחד ממחקרי, הנוגע לשמותיהן הערביים של הגבעות הסמוכות למתחם קבר נבי שועיב ולקשר של השמות עם האדם הקבור בו, וגם על ה'דרוזים' בתנ"ך. למרבה הפלא הדבר עורר בהם התרגשות רבה, כאילו יש אסמכתא לאמונתם".

ג תבליט בוץ ורקמה. "הכוח
של המלאכה המסורתית הוא
בהעברה מדור לדור. מה שלא
מתאים - נופל", אומרת בשן
צילום: יוסי זמיר
↑ יובל אמיר ז"ל, אחיה
של בשן, שאיתו נסעה
בפעם בראשונה להודו
כדי ללמוד בנייה בבוץ
צילום: באדיבות טל בשן

תעודת זהות

מקום לידה: באר שבע

שנת לידה: 1960

עיסוק: נגרית, בונה באדמה,
מורה ליוגה

מצב משפחתי: נשואה לגדי.

אם לאסף ולאיתמר

מוטו: שמח בחלקך